

УДК 347

Каптан Максим Вікторович

помічник командира бази з правової роботи

33 бази забезпечення навчального процесу

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

КОЛІЗІЇ У ЗАКОНОДАВЧОМУ РЕГУЛЮВАННІ СТАТУСУ СУДДІВ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

***Анотація.** У публікації комплексно досліджуються статусні принципи правового статусу суддів. Аналізуються основні акти національного законодавства, у яких закріплені статусні принципи правового статусу суддів. Судова система являє собою один з ключових державних інститутів, що контролює належне виконання своїх повноважень іншими ланками державного механізму, здійснює охорону конституційного ладу й забезпечує правопорядок у країні, а також припиняє порушення прав громадян, відновлює їх і вживає заходів до попередження таких порушень. Принцип єдності статусу суддів є загально правовим статусним принципом правового статусу суддів, оскільки в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді.*

***Ключові слова:** правовий статус, правовий статус суддів, принципи, принципи правового статусу суддів, статусні принципи, суддя.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки з'явилося велика кількість наукових статей та повідомлень які торкаються поняття та зміст принципів правового статусу суддів які були і залишаються

предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Веніславського, В. Єгорової, В. Єфанової, В. Погорілка, О. Скрипнюка, О. Совгирі, В. Федоренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, Н. Шукліної, Н. Шульгач та інших. Проблематика статусних принципів правового статусу суддів у вітчизняній конституційно-правовій та судоустрійній науці залишається малодослідженою. Загальна мета даної статті полягає у пошуку та виявленні шляхів вирішення актуальних теоретичних проблем поняття статусних принципів правового статусу суддів. При цьому головна увага зосереджується на характеристиці статусних принципів правового статусу суддів як складового елемента конституційно-правового статусу суддів.

Постановка питання в загальному вигляді. В якості особливостей правових засад функціонування судової системи України вбачається досить детальна законодавча регламентація всіх адміністративно-правових аспектів організації та діяльності суддів, а саме систему суддів загальної юрисдикції; порядок їх утворення і ліквідації; адміністративні повноваження працівників і органів суду; статус професійного судді, народного засідателя і присяжного; порядок зайняття посади судді і його звільнення; особливості юридичної відповідальності суддів; систему та порядок здійснення саудівського самоврядування; порядок забезпечення діяльності судів і статус Державної судової адміністрації тощо.

Мета статті. Проаналізувати соціальну роль і своєрідне місце у державному механізмі, що зумовлюють формування цілісної нормативно-правової бази організації та функціонування судової системи України, що зумовлює закладення необхідних механізмів реалізації судової влади й правових гарантій відправлення судами правосуддя в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вагома соціальна роль і своєрідне місце у державному механізмі зумовлюють формування цілісної нормативно-правової бази організації та формування судової системи

України, закладення необхідних механізмів реалізації судової влади й правових гарантій відправлення судами правосуддя в Україні.

Нажаль сьогодні в рамках правового забезпечення функціонування судової системи України в процесі інституалізації державного механізму сформувався дозвіл значний масив різнорідних правових норм, що впорядковують різні аспекти організації та діяльності судової системи.

На нашу думку, узгодженість і цілісність правового забезпечення виступає необхідним компонентом належного функціонування судової системи України, попереджаючи фрагментарність, неточність, колізійність і суперечливість його правових засад.

Враховуючи міжнародний і національний досвід, вона повинна орієнтуватися, по-перше, на вироблення якісних механізмів правових відносин суспільства, особи й держави; по-друге, на посилення ефективності й доступності системи прав, свобод особи, інших учасників правовідносин, забезпечення якісних механізмів правої охорони й захисту; по-третє, на якісне реформування інститутів держави, забезпечення належної інституалізації державної влади, зокрема судової влади; по-четверте, на підвищення ефективності судового контролю за дотримання прав і свобод, правомірності (законності) системи джерел права; по-п'яте, на посилення ролі Верховного Суду України як ключової ланки в системі судової влади, підвищення її впливу на систему джерел права. У цьому контексті на увагу заслуговує проблема збільшення ролі та зазначення впливу правових актів Верховного Суду України на систему джерел трудового права.

У зв'язку з перманентним удосконаленням законодавчого регулювання питань судоустрою роль Верховного Суду України як найвищої судової інстанції в системі судів загальної юрисдикції не посилялася, а набувала формально-декларативного значення через

обмеження повноважень, можливості дієвого впливу на стан здійснення правосуддя, послаблення повноважень його Пленуму [1; 2].

Такі процеси в подальшому призвели до звуження впливу судової практики на стан законотворчості, правозастосування. Особливо гостро проблема врахування судової практики, стоїть у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності системи джерел права.

Тому закономірною видається увага до проблем судово-правової реформи в умовах сьогодення, коли правові відносини суспільства, особи й держави є досить складними й неоднозначними. Останнім часом на розгляд Верховної Ради України внесено низку законопроектів із питань судово-правової реформи [3].

Однак, відсутність системного та всебічного обговорення законодавчих ініціатив у суспільстві й державі, складно оцінити можливі наслідки. Це ж стосується й ухваленого Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [4].

У юридичній літературі наголошується, що джерела права – це обов'язкові до виконання акти уповноважених суб'єктів права, що містять норми права в письмовій формі, а також акти волевиявлення владних суб'єктів, що є неписаними фактами; на основі цих актів виникають, змінюються та припиняються правові відносини [5, с. 32].

Поділяючи такий підхід, доречно вказати на взаємозв'язок джерел права й судової гілки як складової забезпечення їх правомірності (законності).

Насамперед варто підкреслити, що концептуальні засади судової гілки влади сформовано в розділі VIII «Правосуддя» Конституції України (ст. ст. 124-130). Згідно зі змістом положень Основного Закону України, по-перше, правосуддя в Україні здійснюється винятково судами; по-друге, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; по-третє, юрисдикція

судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; по-четверте, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; по-п'яте, судові рішення ухвалюються судами іменем України та є обов'язковим до виконання на всій території України; по-шосте, найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України (ст. ст. 124, 125).

Відповідно до цих конституційних засадничих положень Верховний Суд України відіграє ключову роль: а) у забезпеченні належного функціонування судової гілки влади; б) у забезпечення її ієрархічної інституціоналізації; в) у забезпеченні вироблення й узагальнення судової практики.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 38) на Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції покладено такі повноваження: 1) перегляд справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; 2) перегляд справи в разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом; 3) надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; 4) звернення до Конституційного Суду України щодо конституційних законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України й законів України; 5) здійснення інших повноважень відповідно до закону.

Що стосується повноважень Пленуму Верховного Суду України, то вони переважно мають організаційно - управлінський характер (ст. 45

Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). У контексті правового впливу на формування й узагальнення судової практики Верховний Суд України переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) заява про перегляд судових рішень Верховним Судом України в цивільних справах (враховуючи справи з індивідуальних трудових спорів) може бути подана винятково з таких підстав: 1) неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом (ст. 355).

Виходячи із визначеного, нормами ЦПК України (ст. 360-7) передбачено, що рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права в подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України.

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до рішень Верховного Суду України. При цьому невиконання судових рішень зумовлює виникнення відповідальності, встановленої законом. Також рішення Верховного Суду України, прийняття за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених нормами ЦПК

України (ст. 355), підлягають опублікуванню на офіційному веб-сайті Верховного Суду України не пізніше як через десять днів із дня їх прийняття.

У юридичній літературі підкреслюється, що поява нормативних приписів судової практики зумовлена передусім тим, що під час застосування абстрактних законодавчих норм у реальних життєвих обставинах суди змушені трактувати, деталізувати їх, унаслідок чого формуються більш конкретні правила.

Принциповими новелами Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» є перегляд вказаних вище положень ЦПК України для певного розширення повноважень Верховного Суду України.

По-перше, заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана винятково з таких підстав: 1) неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; 2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права під час оскарження судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню в справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ; 3) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом; 4) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування в подібних правовідносинах норм матеріального права.

По-друге, висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених ЦПК України (ст. 355), є

обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Водночас висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції під час застосування таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Крім того, постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення, підлягають опублікуванню на офіційному веб-сайті Верховного Суду України не пізніше як через п'ятнадцять днів із дня їх прийняття.

Отже, можна констатувати, що певне посилення повноважень Верховного Суду України, що задекларовано нормами Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», не змінило механізм узагальнення судової практики таким чином, що б з'явився чіткий і єдиний алгоритм формування судової та правозастосовної практики.

Таким чином, правові акти Верховного Суду України - це рішення, ухвалені Верховним Судом України з питань неоднакового застосування судами норм матеріального права з однорідного кола правовідносин, які мають обов'язків характер для суб'єктів владних повноважень і підлягають оприлюдненню.

У зв'язку із цим правові акти Верховного Суду України покликані забезпечити якісний і системний судовий контроль у системі джерел трудового права на основі вироблення дієвих механізмів щодо їх однозначного розуміння й застосування.

Враховуючи вищезазначене, доречно виділити такі особливості правових актів Верховного Суду України в системі джерел права, що забезпечують реалізацію судового контролю на всій території України;

спрямовані на забезпечення правомірності (законності) системи державного трудового права, вирішуючи справи щодо питань неоднакового застосування судами норм матеріального права з певного однорідного кола правових правовідносин; 3) забезпечують правомірність (законність) у питаннях дотримання, реалізації, гарантування та правової охорони права на праці інших трудових прав особи; 4) мають багаторазове використання застосовуються на всій території України та мають загальнообов'язковий характер для суб'єктів владних повноважень; 6) є остаточними й не можуть бути оскарженими; 7) підлягають оприлюдненню; 8) виступають своєрідними правовими орієнтирами правозастосовної практики відношенні до джерел трудового права; 9) виконують допоміжну роль у системі джерел трудового права.

Ускладнює цей процес недостатня доступність рішень Верховного Суду України з питань неоднакового застосування судом (судами) одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень.

Висновки. Узагальнюючи наявних особливостей правових засад функціонування судової системи України вбачається досить детальна законодавча регламентація всіх адміністративно-правових аспектів організації та діяльності суддів, а саме систему судів загальної юрисдикції; порядок їх утворення і ліквідації; адміністративні повноваження працівників і органів суду; статус професійного судді, народного засідателя і присяжного; порядок зайняття посади судді і його звільнення; особливості юридичної відповідальності суддів; систему та порядок здійснення саудівського самоврядування; забезпечення діяльності суддів і статус Державної судової адміністрації тощо.

Окрім того, Закон України від 07.07.2016 р. № 2453-VI на відміну від попереднього Закону України від 07.02.2010 р. № 3018-III врегульовує не лише організаційні питання судоустрою, але й статус і правові гарантії

статусу суддів; на відміну від Закону Української РСР від 05.06.1981 р. № 2022-X в редакції Закону України від 21.06.2001 р. № 2531-III [6] – встановлює правові засади суддівського самоврядування.

Відтак, еволюція законодавства з питань функціонування судової системи свідчить про тенденційне підвищення рівня правової регламентації відносин у цій сфері, набуття ним ознак комплектності.

Адже саме комплексний підхід до правового забезпечення функціонування судової системи України найбільшою мірою попереджує юридичні колізії і можливі законодавчі прогалини, а також підвищує стабільність, послідовність і узгодженість адміністративно-правового регулювання.

Література

1. Про судоустрій України: Закон України від 07 лютого 2010 р. 3018-III. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text> [дата зверн.: 10.11.2022].
2. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 07 липня 2016 року. № 2453-VI. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [дата зверн.: 10.11.2022].
3. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів проект Закону України від 17 грудня 2014 р. № 1497. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=52976 [дата зверн.: 10.11.2022].

4. Про забезпечення права на справедливий суд: проект Закону України від 26 грудня 2014 р. № 1656. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6?pid069=208&Ses=0&Sk1=9> [дата зверн.: 10.11.2022].
5. Пархоменко, Н. М. (2009). Джерела права: теоретико-методологічні засади: автореф. Дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Н. М. Пархоменко; Ін-т. Держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 32 с. [дата зверн.: 10.11.2022].
6. Закон Української РСР від 05.06.1981 р. № 2022-Х. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#Text> [дата зверн.: 10.11.2022].